

Dimitrije Kydones, grčki teolog XIV. vijeka.

Piše Juraj Pavić, gk. svećenik.

(Nastavak.)

2. Summa theologica. Osam godina kasnije, kako je bila prevedena Summa contra Gentes, preveo je Kydones i Summu theol. sv. Tome. Dominikanci Jacobus Quétif i Jacobus Echard⁶³ ustvrđiše na temelju jedne bilješke u Cod. 1237. Ancien fond grec nacionalne biblioteke u Parisu, da ovi prijevodi ne potječu od Dimitrija Kydona. Ta bilješka glasi: *Εἰ Θωμᾶ μὴ ἦσθα γεγονώς ἐν τῇ δύσει ἀλλ' ἐν τῇ ἀνατολῇ, ἵνα ἦσθα ὀρθόδοξος καὶ ἵνα ἐφρόνεις καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος ὀρθῶς, ὡς καὶ περὶ τῶν ἄλλων καλῶς λέγεις* i onda niže: *Ὅτιος σοφὸς πλὴν τοῦ εἶναι Λατίνος καὶ Βαρλααμίτης μᾶλλον καὶ ὁ Βάρλααμ Θωμαίτης ἦν καὶ Λατίνος τὰ ἄλλα θανμάσιος*. Nemoguće je uzeti, da je ove bilješke napisao Kydones kao veliki poštovalac sv. Tome i latinske crkve. Mi možemo posve pouzdano a na temelju druge jedne bilješke zaključiti, da ju je napisao poznati Georgije Scholarios. Bilješka je u Cod. 353 (173) Seminara u Bukureštu a glasi: *Φησὶν ὁ θεῖος Σχολάριος περὶ Θωμᾶ τοῦ σοφοῦ ὅτι οὗτος ὁ Θωμᾶς Λατίνος μὲν τῷ γένει καὶ τῇ δόξῃ καὶ διαφερόμενος πρὸς ἡμᾶς καὶ οἷς καὶ ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία διαφέρεται, τὰ δὲ ἄλλα σοφὸς καὶ τοῖς ἀναγιγνώσκουσι πάνν ὠφέλιμος κ. τ. λ. . .* Zbog spomenute bilješke mislio je De Rubeis,⁶⁴ da ovaj prijevod potječe od Maxima Planuda⁶⁵, što se ničim ne da dokazati. Ime Kydonovo nosi Cod. Paris 617. fonds du supplément grec ovako: *Θεολογικὸν Θωμᾶ δε Ἀκουῖνο ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Κυδώνη ἐξελληνισθέν.*⁶⁶ Isto tako i jedan vatikanski, za koga nisam mogao doznati.⁶⁷

Summa theologica sadržana je u slijedećim rukopisima: Prima pars u Cod. 146. Bibl. S. Marci Venet. fol. 1. *Τοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ θεολογικῆς πραγματείας τὸ πρῶτον*. Biblioteka u Oxfordu

⁶³ Scriptores O. P. I. Paris 1719. pg. 346. M. Rackl l. e. 30.

⁶⁴ De gestis et scriptis ac doctrina S. Thomae Aquin. Venetis 1750 pg. 139.

⁶⁵ M. Treu: Maximí monachí Planudis epistolae. Dresden 1896 pg. 188.

⁶⁶ Omont H. l. c. pg. 67.

⁶⁷ Vidi opera S. Thomae Aquin. ed. Venet. t. XIX. praef. str. XII.

Cod. 105. i Cod. 65. Barocc. iz 15 stolj. ima prijevod primae partis Summae i to Cod 105 prvih četrdesetdevet kvestija *Τοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ τοῦ τῆς παρὰ Ῥωμαίους λεγομένης τῶν ἀδελφῶν Πρεδικατόρων, ἔτι παρὰ τοῖς αὐτοῖς μαΐστρος τῆς ἱερᾶς τῶν χριστιανῶν Θεολογίας περὶ αὐτῆς τῆς ἱερᾶς Θεολογίας πραγματεία, πασῶν ἀρίστη* a Cod. 65. od četrdeset devete do šezdeset druge uključivo. H. O. Coxe⁶⁸ u svome katalogu pripisuje prvi kodex Maksimu Planudu a drugi Dimitriju Kydoni ne navodeći za to razloga. Međutim svi oksfordski rukopisi slažu se posve s Venecijanskim 146.

Cod. 279 coisl. i 280 u Parisu.⁶⁹ Prvi imade četrdeset tri kvestije a drugi ostale do konca.

Cod. 398 = III, 117 Bibl. Barber. sadržaju također prijevode prvog dijela Summae.⁶⁹ Pripisuju se Dimitriju Kydonu. Vatikanska biblioteka⁷⁰ ima prvi dio summe u Cod. 609 gr. i to fol. 1—131 sadržaje 108 questiones, a fol. 147—172 ostalo; Cod. 1924 i 1925 imade prijevod s latinskim predgovorom Horacija Giustiniana o Dimitriju Kydonu. Cod. 701 samo prvih osam kvestija. Neke ulomke imade i Ambrosiana u Milanu Cod. 466 (l. 82 sup.). Mi ih iznosimo niže s razloga, što je u Katalogu⁷¹ unesen kao autor njihov Maksim Planud s. Ondašnji bibliotekar, a sadašnji sv. Otac Papa Pijo XI. imao ih je dobrotu priposlati piscu ovih redaka. Pošto su u svemu sukladni s Cod. 146 Venet. nema razloga sumnjati, da ovo nije prijevod Kydonov.

Prima secundae nalazi se osim u Cod. 147 fol. 17—491 Venet. još i u Cod. 1274 (Reg. 2946) nacionalne biblioteke u Parisu s naslovom *Τῆς θεολογικῆς συντιξεως τοῦ δευτέρου τὸ πρῶτον συντεθὲν παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυρίου Θωμᾶ τάξεως τῶν ἀδελφῶν πρεδικατόρων.*

Zatim u Cod. Vat. c. 433 i 612 sadržavajući sto dvadeset i dvije glave. Cod. C 11 imade qq. 123—189. Nejasno je, odakle je prevodilac uzeo 122 glave, kad I^a II^{ae} imade samo 114 quaestiones.

Secunda secundae u Cod. 1237. Bibl. nationale Ancien fonds grec. Henri Omont⁷² pripisuje prijevod Kydonu, premda je u

⁶⁸ l. c. str. 174, 100.

⁶⁹ H. Omont: Invent sommaire des manuscrits de coisl. Paris 1888. III. pg. 168.

⁶⁹ eymour de Ricci: Liste sommaire des mss. (Revue de Bibliothèques 1907. pg. 31. xtrait.).

⁷⁰ Franco l. c.

e. Martini et D. Bassi: Catalogus cod. graecorum bibl. Ambros. I, 560 Mil no 1906.

⁷¹ l. c. Paris 1886. I. 274.

starijem katalogu zabilježeno: nullius autem auctoris nomine praefico utrum sit Dem. Cydonii dubitari potest. Isto tako imade i Cod. 1235 iste biblioteke prijevod II^a II^{ae}. Naslov je obadvaju rukopisa jednak samo što na drugom stoji *ντὲ ἀκουίνου* a na prvom *ἀντὶ τοῦ ἀχχίνου*. U obadvjema manjkaju posljednje dvije kvestije. Cod. Thomae Roë 21 sadržaje također II^{am} II^{ae}, za koju O. Coxe⁷³ veli, da dolazi ab anonymo quodam interprete, premda je sigurno, da je i ovo prijevod Kydonov.

Tertia pars Summae nije bila prevedena na grčki jezik.

Ove je prijevode poslao Kydones svome prijatelju spomenutom Maksimu Kalopheru,⁷⁴ koji ih je proštudirao i zatražio neka razjašnjenja (*Καλῶς ποιεῖς τοῖς τοῦ μακαρίου Θωμᾶ λόγοι προσκειμενος*). Kydones mu se u odgovoru ispričava i veli: Što se pak tiče rasprava, za koje veliš, da ih sasvim ne razumiješ, dolazi to zbog dubine misli, što je nešto obično u teološkim traktatima, koji prelaze nad ljudske stvari, no tome ćeš doskočiti, ako ona mjesta, kod kojih ti je nejasno opetuješ, istražuješ i savjetuješ se s učenijim ljudima. Može ti se dogoditi i radi moga neznanja, jer nisam naučio još lat. jezik, kako sam želio . . . i što mi je pri ruci bio samo jedan egzemplar, kojim sam se kod prevođenja služio i taj je bio vrlo pokvaren. "Α δὲ τῶν λόγων φῆς μὴ πάντοι συνιέναι, τυχὸν μὲν ἔστιν, καὶ διὰ τὴν τῶν νοημάτων λεπτότητα, οὐ προχειρῶς λαμβάνεσθαι δυναμένην, μάλιστα ταῖς θεολογικαῖς πραγματείαις διὰ τὸ πάντων ἀνθρωπίνων ἀνακεχωρημένα, τοῦ τοιοῦτου συμβαινόντος περὶ ἰάσεται τὸ μὴ ῥαδίως τῶν ἠπορημένων ἐθέλειν ἀφίστασθαι, ἀλλὰ πολλάκις ἐπανιόντα ζητεῖν καὶ τοὺς βέλτιον δὲ εἰδότας ἀνερωτᾶν" "Ἴσως δὲ σοι τοῦτο καὶ διὰ τὴν ἐμὴν ἀμάθειαν συμβαίνει . . . δι οὐπω τῆς Ἰταλῶν γλώσσης, ὅσον ἐβουλόμην, συνελεξάμην . . . τὴν τῶν βιβλίων σπάνην μόλις γὰρ ἐνὸς εἰποροῦμεν, ὅθεν ἐχρῆν μεταφέρειν ὥστε τὴν ἐκείνου φθορὰν οὐκ ἦν ῥαδίως φωρᾶσαι ἢ διορθώσασθαι . . . οὐκ ὄντος ἑτέρου, ὃ τὸ ἐν ἐκείνῳ τις παραβάλλων . . . Osim toga jasno je iz ovoga pisma, da je tu govor o summi theol. Jer, veli Kydones, nema nijedne dogme, koje ne ćeš u ovim spisima naći istraženu (. . . καὶ χαλεπὸν δι τῶν εὐσεβῶν δογμάτων οὐκ ἂν εὗροις ἐν τοῖς τούτου συγγράμμασιν), tako iznosi proturazloge, kao da su postavljeni od protivnika pa ih divno pobija, da ništa ne ostane što bi se moglo suprotstaviti. (. . . δι καὶ τοὺς τῷ ζητήματι μαχομένους λόγισμούς, ὡς ἂν παρὰ τῶν ἐναντίων ῥηθῆιεν προτί-

⁷³ l. c. 480.

⁷⁴ l. c.

θησι, καὶ τούτους, οὐχ ὡς ἔτυχε λύσας, ἀλλ' ὥστε μηδὲν ἐκείνους λοιπὸν ἔχειν ὃ τι ἀντείπειεν). Tako sa svih strana dokazuje svoju tezu navodeći dokaze iz sv. pisma, koje mu je vođom kroz sve kwestije (λόγοι), kao i iz razuma i filozofije (. . . οὕτω πανταχόθεν ταῖς ἀποδείξεισι καταδεί τὸ ζητούμενον, ταῖς τε παρὰ τῶν γραφῶν χρώμενος μαρτυρίαις, αἱ πάντων ἡγοῦνται τῶν λόγων αὐτῶ· καὶ ταῖς ἐκ τῶν λογισμῶν καὶ τῆς φιλοσοφίας ἀνάγκης προσχρώμενος . . .). Ovim načinom prije njega nije se nitko služio. (. . . ὃ τρόπῳ διδασκαλίας οὐδένα τῶν πρὸ αὐτοῦ χρησάμενον ἴομεν.).

Svi znakovi koji su ovdje navedeni govore za summam theol. Tako sadržaj summe po kwestijama (λόγοι, ζητήματα), navod protudokaza (videtur quod), pobijanje ad primum etc. i samo dokazivanje na temelju sv. pisma i filozofije (respondeo dicendum . . .).⁷⁵

O vremenu, kad je Summa theol. bila prevedena ostavio nam je sam Kydones dragocijenu bilješku, iz koje vidimo, da je bila svršena 14. aprila 1363. godine. Prema Cod. Venet. 146 fol. 482 glasi ova bilješka ovako: Ἐπληρώθη τῆ ἐπιακαιδεκάτῃ τοῦ Ἀπριλίου τῆς πρώτης ἰνδ. κατὰ τὸ ἑξακισχιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν ἑβδόμηκοστὸν πρῶτον ἔτος.

Kao primjer Kydonova prijevoda neka nam posluži ovdje nekoliko fragmenata.

Summa theologica. Pars I.

Cod. 466 (l. 82 sup.) Ambrosiana.

I. Quaest. VIII. a 3

Εἰ πανταχοῦ ἐστὶν ὁ θεὸς καὶ οὐσίαν, κατὰ παρουσίαν, κατὰ δύναμιν:

Πρὸς τὸ τρίτον οὕτως ἐπιχειρεῖν δεῖ· δόξειεν ἂν τοῖς τρόποις τοῦ εἶναι τὸν θεὸν ἐν τοῖς οὐσι καθὼς ἀποδίδοσθαι, ὡς καὶ δεῖν λέγεται τὸν θεὸν εἶναι ἐν πᾶσι καὶ οὐσίαν, κατὰ παρουσίαν, κατὰ δύναμιν. Ἐκεῖνο γὰρ ἐστὶ καὶ οὐσίαν ἐν ἑνί, ὅπερ ἐστὶν οὐσιωδὲς ἐν ἐκείνῳ. Ὁ δὲ θεὸς οὐκ ἐστὶν οὐσιωδῶς ἐν τοῖς πράγμασιν, οὐδενὸς γὰρ ἐστὶν οὐσία. Οὐκ ἄρα προσήκον λέγεσθαι τὸν θεὸν εἶναι ἐν πᾶσι καὶ οὐσίαν, καὶ παρουσίαν, καὶ δύναμιν.

Utrum Deus sit ubique per essentiam, praesentiam et potentiam.

Ad tertium sic proceditur. Videtur quod male assignantur modi existendi Deum in rebus; cum dicitur quod Deus est in omnibus rebus per essentiam, praesentiam et potentiam.

Id enim per essentiam est in aliquo, quod essentialiter est in eo. Deus autem non est essentialiter in rebus; non enim est de essentia alicujus rei. Ergo non debet dici quod Deus sit in rebus per essentiam, praesentiam, et potentiam.

⁷⁵ Rachl. l. c. 33.

"Ἐτι τοῦτ' ἐστὶ παρῆναι τι, τὸ μὴ ἀποστατεῖν ἐκεῖνον. Ἀλλὰ τοῦτ' ἐστὶ κατ' οὐσίαν ἐν πᾶσι τὸν θεὸν εἶναι, τὸ μηδεὶς ἀφῆστάναι πράγματος. Περιττὸν τοίνυν ἦν εἰπεῖν εἶναι τὸν θεὸν ἐν τοῖς οὐσι κατ' οὐσίαν, καὶ παρουσίαν καὶ δύναμιν. Ἐτι ὡς περ διὰ τῆς ἐαυτοῦ δυνάμεως ἀρχὴ τῶν ὄντων ἐστὶν ὁ θεός, οὕτω καὶ διὰ τῆς σοφίας καὶ τῆς βουλήσεως. Οὐ λέγεται δὲ ὁ θεός ἐν τοῖς οὐσι κατὰ σοφίαν καὶ βούλησιν εἶναι. Οὐδ', ἄρα κατὰ δύναμιν.

"Ἐτι ὡς περ ἡ χάρις τελειότης ἐστὶ τῆ οὐσίᾳ τοῦ πράγματος προσκειμένη, οὕτω καὶ ἄλλαι πολλαὶ τελειότητες εἰσὶ δυνάμεις προστίθεσθαι. Εἰ τοίνυν λέγεται ὁ θεός ἔν τισιν εἶναι κατὰ χάριν ἀδίκῳ τινι τρόπῳ, δόξειεν ἂν καθ' ἐκάστην τελειότητα λαμβάνεσθαι καὶ ἀδικον τινα τρόπον τοῦ εἶναι τὸν θεὸν ἐν τοῖς πράγμασιν.

Ἀλλὰ τοῦναντίον φησὶν ὁ Γρηγόριος ἐν τῇ εἰς τὸ ἕκτα τῶν ἑσπερίων ἐξηγήσει, ὅτι ὁ ἐν πᾶσι κοινῶς ὑπάρχων θεός οὐσίᾳ, δυνάμει, καὶ παρουσίᾳ, τῷ τρόπῳ τινὶ οικειότητος λέγεται ἔν τισι κατὰ χάριν ὑπάρχειν.

Ἀπολογουμένοις ῥητέον ἂν τὸ τὸν θεὸν εἶναι ἐν τινι διχῶς δύνανται λέγεσθαι. Ἐνα μὲν τρόπον ὡς αἰτίαν ποιητικῆν, καὶ οὕτω δὲ ἐστὶν ἐν πᾶσι τοῖς πράγμασιν, ὧν αὐτός ἐστιν αἴτιος. Ἐτερον δὲ τρόπον ὡς περ τὸ τῆς ἐνεργείας ἀντικείμενον ἐν τῷ ἐνεργοῦντι, ὅπερ ἐστὶν ἴδιον τῶν τῆς λογικῆς φύσεως ἐνεργειῶν καθόσον ἐστὶν ἐν τῷ γινώσκοντι τὸ γνωστόν, καὶ τὸ ἐρετόν ἐν τῷ ἐπιεμένῳ.

Κατὰ τὸν δεύτερον τοίνυν τρόπον ἰδίως ἐν τῇ λογικῇ κτίσει ἐστὶν ὁ θεός ἡμῶν ἀπὸν ἀγαπᾶ καὶ ἀγαπᾶ ἔξει ἢ ἐνεργείᾳ. Καὶ ἐπεὶ ἡ λογικὴ κτίσις κατὰ χάριν τοῦτ' ἔχει ὡς μεταῖτια δειχθήσεται, χάριτι λέγεται εἶναι ἐν τοῖς ἁγίοις. Ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις κτίσμασι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γεγενημένοις, ὅπως εἰσὶ δεῖ θεωρεῖν ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασι λεγομένων. Λέγεται γὰρ ὁ βασιλεὺς κατὰ τὴν

Praeterea, hoc est esse praesentem alicui rei, scilicet non deesse illi. Sed hoc est Deum esse per essentiam in omnibus, scilicet non deesse alicui rei. Ergo idem est esse Deum in omnibus per essentiam et praesentiam. Superfluum ergo fuit dicere quod Deus sit in rebus per essentiam, praesentiam, et potentiam.

Praeterea sicut Deus est principium omnium rerum per suam potentiam, ita per scientiam et voluntatem. Sed non dicitur Deus esse in rebus per scientiam et voluntatem: Ergo nec per potentiam.

Praeterea sicut gratia est quaedam perfectio superaddita substantiae rei; ita multae sunt aliae perfectiones superadditae. Si ergo Deus dicitur esse speciali modo in quibusdam per gratiam, videtur quod secundum quamlibet perfectionem debeat accipi specialis modus essendi Deum in rebus,

Sed contra est, quod Gregorius dicit in Glossa supra Canticum canticorum, quod Deus communi modo est in omnibus rebus praesentia, potentia et substantia; tamen familiari modo dicitur esse in aliquibus per gratiam.

Responderi dicendum quod Deus dicitur esse in re aliqua dupliciter. Uno modo per modum causae agentis, et sic est in omnibus rebus causatis ab ipso. Alio modo sicut objectum operationis est in operante; quod proprium est in operationibus animae, secundum quod cognitum est in cognoscente, et desideratum in desiderante.

Hoc igitur secundo modo Deus specialiter est in rationali creatura, quae cognoscit et diligit illum actu vel habitu. Et quia hoc habet rationalis creatura per gratiam ut infra patebit, dicitur esse hoc modo in sanctis per gratiam. In rebus vero aliis ab ipso creatis quomodo sit, considerandum est ex his quae in rebus humanis esse dicuntur. Rex enim dicitur esse in toto regno, scilicet per suam

αὐτοῦ δύναμιν ἐν πᾶσι τοῖς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ εἶναι, εἰ καὶ μὴ πανταχοῦ πάρεστι. Τῇ παρουσίᾳ δὲ λέγεται τις ἐν πᾶσιν εἶναι τοῖς ἐνώπιον οὖσιν αὐτοῦ, ὥσπερ εἰ πάντα τὰ ἐν τῇ οἰκίᾳ λέγοντο παρῆναι τινί, καίτοι μὴ κατὰ τὴν αὐτοῦ οὐσίαν ἐν πᾶσι τοῖς τῆς οἰκίας μέρεσιν ὄντι. Κατ' οὐσίαν δὲ λέγεται εἶναι ἐν τόπῳ, ἐν ᾧ ἔστιν ἡ οὐσία αὐτοῦ. Γεγόνασι τοίνυν τινὲς οἱ περὶ τὸν Μάνεντα δηλονότι λέγοντες τὰ πνευματικὰ καὶ ἀσώματα μόνον τῇ θεῖᾳ δυνάμει ὑποτετάχθαι, τὰ δ' ὁρώμενα καὶ σωματικὰ ἐναντίας ἀρχῆς δυνάμει ὑποτετάχθαι. Κατ' ἐκείνων τοίνυν δεῖ λέγειν πανταχοῦ τὸν Θεὸν κατὰ τὴν αὐτοῦ δύναμιν εἶναι. Γεγόνασι δὲ ἄλλοι οἱ καίτοι πιστεύοντες πάντα τῇ θεῖᾳ δυνάμει ὑποτετάχθαι, ὁμῶς τὴν θεῖαν πρόνοιαν οὐκ ἠξίουσαν ἐκτείνεσθαι καὶ μέχρι τῶν ὑποκάτω, ὧν ἐκ προσώπου λέγεται ἐν τῷ Ἰωβ· Περὶ τοὺς στρόφι γγας βαδίζει τὸ οὐρανοῦ καὶ τὰ ἡμέτερα οὐκ ἐπισκοπεῖ. Κατ' ἐκείνων τοίνυν λέγειν προσήκει ὡς ἐν πᾶσιν εἶη κατὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν... Γεγόνασι δὲ καὶ ἄλλοι οἱ καίτοι λέγοντες τὴν θεῖαν πρόνοιαν πάντα ἐπισκοπεῖν, ὑπετίθεσαν μέντοι, οὐ πάντα ἀμέσως ἐπὶ τοῦ Θεοῦ δεδημιουργῆσθαι ἀλλὰ τὰ μὲν πρῶτα τῶν κτισμάτων ἀμέσως, ἐκεῖνα δὲ ἄλλα δεδημιουργῆσαι. Καὶ κατ' ἐκείνων τοίνυν δεῖ λέγειν, διὸ κατ' οὐσίαν ἐν πᾶσιν εἶη.

Ὁὕτω τοίνυν ἐν πᾶσιν ἐστὶ κατὰ δύναμιν μὲν, καθόσον τῇ τοῦτου δυνάμει πάντα ὑποτετάχται, κατὰ δὲ παρουσίαν καθόσον πάντα γυμνά καὶ τετραχλησιμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ πάρεστι, κατ' οὐσίαν δὲ καθόσον πάρεστι πᾶσιν ὡς αἰτία τοῦ εἶναι ὡς εἴρηται.

Πρὸς τὸ πρῶτον τοίνυν λεκτέον, ὡς ἐν πᾶσι κατ' οὐσίαν ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλ' οὐ τὴν τῶν πραγμάτων ὥσπερ ἐκ τῆς οὐσίας ἐκείνων ὑπάρχον, ἀλλὰ τὴν αὐτοῦ ἐπεὶ πᾶσι πάρεστι τῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ ὡς αἰτία τοῦ εἶναι ὡς εἴρηται. Πρὸς τὸ β.^{ον} δὴναται ἢ λέγεσθαι παρῆναι τινι, καθόσον ταῖς ὄψεσιν ἐκεῖνον ὑπόκειται, τοῦτο μέντοι κατ' οὐσίαν διίσταται. Καὶ

potentiam, licet non sit ubique praesens. Per praesentiam vero suam dicitur aliquid esse in omnibus quae in conspectu ipsius sunt sicut omnia quae sunt in aliqua domo, dicuntur esse praesentia alicui, qui tamen non est secundum substantiam suam in qualibet parte domus. Secundum vero substantiam vel essentiam dicitur aliquid esse in loco, in quo eius substantia habetur. Fuerunt ergo aliqui sc. Manichaei, qui dixerunt divinae potestati subjecta esse spiritualia et incorporea; visibilia vero et corporalia subjecta esse dicebant potestati principii contrarii. Contra hos ergo oportet dicere quod Deus sit in omnibus per potentiam suam. — Fuerunt vero alii, qui licet crederent omnia esse subjecta divinae potentiae, tamen providentiam divinam usque ad haec inferiora corporea non extendebant, ex quorum persona dicitur: Circa cardines coeli perambulat, nec nostra considerat. Et contra hos oportuit dicere quod sit in omnibus per suam praesentiam.

Fuerunt vero alii qui licet dicerent omnia ad Dei providentiam pertinere, tamen posuerunt omnia non immediate esse a Deo creata, sed quod immediate creavit primas creaturas, et illae creaverunt alias. Et contra hos oportet dicere quod sit in omnibus per essentiam.

Sic ergo est in omnibus per potentiam inquantum omnia ejus potestati subduntur; est per praesentiam in omnibus, inquantum omnia nuda sunt et aperta oculis ejus; est in omnibus per essentiam, inquantum adest omnibus ut causa essendi ut dictum est. — Ad primum ergo dicendum, quod Deus dicitur esse in omnibus per essentiam, non quidem rerum, quasi sit de essentia earum, sed per essentiam suam, quia substantia sua adest omnibus ut causa essendi sicut dictum est. Ad 2um dicendum, quod aliquid potest dici praesens alicui, inquantum subjacet ejus conspectui quod tamen distat ab eo secundum summam substantiam, ut dictum est. Et ideo oportet

διὰ τοῦτ' ἐδέξατο δύο τρόπω εἶναι, τὸν τε κατὰ παρουσίαν δηλονότι καὶ τὸν κατ' οὐσίαν.

Πρὸς τὸ τρίτον, ἐκ τοῦ λόγου τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς βουλήσεως ἐστὶ τὸ ἐπιστητὸν εἶναι ἐν τῷ ἐπισταμένῳ καὶ τὸ βουλῆτὸν ἐν τῷ βουλομένῳ. Ὅθεν κατὰ τὴν βούλησιν καὶ τὴν ἐπιστήμην μᾶλλον εἰσὶν ἐν τῷ Θεῷ τὰ ὄντα, ἢ ὁ Θεὸς ἐν τοῖς οὐσίαι. Ἐκ δὲ τοῦ τῆς δυνάμεως λόγου ἐστὶ τὸ εἶναι ἀρχὴν τῆς εἰς ἄλλο ἐνεργείας, ὅθεν τὸ ποιοῦν κατὰ τὴν δύναμιν ἐνεργεῖ καὶ πλησιάζει τῷ ἕξῳθεν πράγματι, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ τὴν δύναμιν δυνατὸν εἶναι λέγειν τὸ ποιοῦν ἐν ἑτέρῳ.

Πρὸς τὸ τέταρτον οὐδεμία τελειότης ἑτέρα τῆ οὐσίαι προστιθεῖσα ποιεῖ τὸν Θεὸν ἐν ἄλλῳ ὑπάρχειν ὥσπερ γνωστὸν καὶ ἑφετὸν ἀντικείμενον, εἰ μὴ μόνῃ ἢ χάρις, καὶ διὰ τοῦτο μόνῃ ἢ χάρις εἰδικὸν τρόπον ποιεῖ τὸ εἶναι τὸν Θεὸν ἐν τοῖς πράγμασιν. Ἔστι δὲ καὶ εἰδικὸς τρόπος ἕτερος, τοῦ εἶναι τὸν Θεὸν καθ' ἑνωσιν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. Περὶ οὗ κατὰ τὸν προσήκοντα γενόμενοι τρόπον πραγματευόμεθα.

Εἰ τὸ πανταχοῦ εἶναι ἴδιον εἴη Θεοῦ. κ. τ. λ.

duos modos poni; scil. per essentiam et praesentiam.

Ad tertium dicendum quod de ratione scientiae et voluntatis est quod scitum est in sciente et volitum in volente. Unde secundum scientiam et voluntatem magis res sunt in Deo, quam Deus in rebus. Sed de ratione potentiae est quod sit principium agendi in aliud; unde secundum potentiam agens operatur et applicatur rei exteriori; et sic per potentiam potest dici agens esse in altero.

Ad quartum dicendum, quod nulla alia perfectio superaddita substantiae, facit Deum esse in aliquo sicut objectum cognitum et amatum nisi gratia; et ideo sola gratia facit singularem modum essendi Deum in rebus. Est autem alius singularis modus essendi Deum in homine per unionem; de quo modo suo loco agitur.

Articulus IV.

Utrum esse ubique sit proprium Dei. Et. c.

Cod. 146. Venet. fol. 481^v.

Finis.

Πρὸς τὸ τέταρτον ὁ λόγος τοῦ Ἀγνοστίου λέγεται, οὐχ οὕτω προσήκειν νοεῖσθαι ὡς ἐν τῷ Ἀδὰμ ἢ ἐνεργείᾳ ὄντος τοῦ προσεχοῦς σπερματικοῦ λόγου τοῦ τοιοῦτου ἀρθρώπου, ἢ τῆς σωματικῆς τοῦτου οὐσίας. Ἄλλ' ὡς ἑκατέρου κατ' αἰτίαν ὄντος ἐν τῷ Ἀδὰμ. Καὶ γὰρ καὶ ἡ σωματικὴ βλῆ ἢ χορηγηθεῖσα ἐκ τῆς μητρὸς ἦν σωματικὴν οὐσίαν καλεῖ, ἐκ τοῦ Ἀδὰμ κατ' αἰτίαν προηγείται, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ποιητικὴ δύναμις ἢ ἐν τῷ σπέρματι τοῦ πατρὸς οὐσα, ἥτις ἐστὶ προσεχῆς σπερματικὸς λόγος τοῦτου τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ δὲ Χριστὸς λέγεται εἶναι ἐν τῷ Ἀδὰμ κατὰ τὴν σωματικὴν οὐσίαν.

Quaest CXIX. art. II. ad 4.

Ad quartum dicendum, quod verbum Augustini non est sic intellendum, quod in Adam actu fuerit aut seminalis ratio huius hominis propinqua, aut corpulenta ejus substantia. Sed utrumque fuit in Adam secundum originem. Nam et materia corporalis, quae ministrata est a matre, quam vocat corpulentam substantiam, derivatur originaliter ab Adam; et similiter virtus activa existens in semine patris, quae est huius hominis propinqua ratio seminalis.

Sed Christus dicitur fuisse in Adam secundum corpulentam substantiam, sed non secundum seminales rationem; quia

ἀλλ' οὐ κατὰ τὸν σπερματικὸν λόγον, ἢ γὰρ ὅλη τοῦ σώματος αὐτοῦ ἢ χορηγηθεῖσα ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας κατήλθεν ἐκ τοῦ Ἀδάμ, ἢ δὲ ποιητικὴ δύναμις, οὐκ ἐκ τοῦ Ἀδάμ ἦν. Τὸ γὰρ τοῦ χριστοῦ σῶμα οὐκ εἰδοπεποιεῖται δυνάμει σπέρματος φυσικοῦ, ἀλλὰ τῆ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνεργείᾳ. Τοιοῦτος γὰρ ἔπρεπε τόκος τῷ ὑπὲρ πάντα εὐλογημένῳ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων ἀμήν.

Ἐπληρώθη τῆ ἐπτακαιδεκάτῃ τοῦ Ἀπριλλίου τῆς πρώτης ἰνδικτιῶνος κατὰ τὸ ἑξακισχιλιοστὸν ὀκτακισιοστὸν ἑβδομηκοστὸν πρῶτον ἔτος.

Cod. 147. Venet. fol. 17^r.

Θεολογικῆς συντάξεως τοῦ δευτέρου τῷ πρῶτον συντεθὲν παρὰ τοῦ σοφωτάτου ἁγίου Θωμᾶ τῆς τάξεως τῶν ἀδελφῶν Πρεδικατόρων.

Ἐπεὶ κατὰ τὸν Δαμασκηνὸν ὁ ἄνθρωπος κατ' εἰκόνα Θεοῦ λέγεται γεγενῆσθαι, καθὸ τὸ τε νοερὸν καὶ λογισμῶ ἐλεύθερον καὶ αὐτεξούσιον διὰ τῆς εἰκόνης δηλοῦται, μετὰ τὸ προδιαλαβεῖν ἡμᾶς περὶ τοῦ παραδείγματος, τοιούτου τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐκ θείας δυνάμεως κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν προελθόντων, λείπεται θεωρῆσαι περὶ τῆς εἰκόνης αὐτοῦ, δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπου καθύσων αὐτὸς ἀρχὴ τῶν ἰδίων ἔργων ἐστίν, ὡς ἂν λογισμὸν ἔχων ἐλεύθερον καὶ τῶν ἰδίων πράξεων ἐξουσίαν.

Ὅπου πρώτη ἡ περὶ ἐσχάτου τέλους τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς ἡμῖν θεωρία προσυπαντᾷ, ἐφεξῆς δὲ τὰ δι' ὧν ὁ ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ τέλος τοῦτο δύναται κατανηῆσαι, ἢ τοῦτου πάλιν ἀποχωρῆσαι. Ἐκ γὰρ τοῦ τέλους τῶν πρὸς τὸ τέλος τεταγμένων τοὺς λόγους προσήκει λαμβάνειν. Καὶ ἐπεὶ τὸ τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς τέλος ἡ μακαριότης ὑπόκειται εἶναι, πρῶτον δεῖ θεωρῆσαι περὶ τοῦ ἐσχάτου τέλους κοινῶς, ἐφεξῆς δὲ περὶ τῆς μακαριότητος.

Περὶ τὸ πρῶτον τοίνυν ὁκτὼ ζητοῦνται Πρῶτον, εἰ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ τὸ ποιεῖν

materia corporis eius, quae ministrata est a Matre Virgine, derivata est ab Adam; sed virtus activa non est derivata ab Adam, quia corpus ejus non est formatum per virtutem virilis seminis, sed operatione Spiritus sancti; talis enim partus decebat eum qui est super omnia benedictus Deus in saecula saeculorum. Amen.

Summa theologica Ia. IIae.⁸¹

Prologus.

Quia sicut Damascenus dicit, homo factus ad imaginem Dei dicitur, secundum quod per imaginem significatur intellectuale, et arbitrio liberum, et per se potestativum; postquam praedictum est de exemplari, scil. de Deo et de his quae processerunt ex divina potestate secundum eius voluntatem, restat ut consideremus de eius imagine, id est, de homine, secundum quod et ipse est suorum operum principium, quasi liberum arbitrium habens, et suorum operum potestatem.

Qu. I. De ultimo fine hominis in communi, in octo articulos divisa.

Ad primum considerandum occurrit de ultimo fine humanae vitae; et deinde de his, per quae homo ad hunc finem pervenire potest, vel ab eo deviare. Ex fine enim oportet accipere rationes eorum quae ordinantur ad finem. Et quia ultimus finis humanae vitae ponitur esse beatitudo, oportet primum considerare de ultimo fine in communi, deinde de beatitudine.

Circa primum quaeruntur octo:

Primum, utrum hominis sit agere propter finem.

Ἐνεκα τέλους. Δεύτερον, εἰ λογικῆς φύσεως τοῦτ' ἐστὶν ἴδιον. Τριτὸν, εἰ αἱ τοῦ ἀνθρώπου πράξεις ἐκ τοῦ τέλους τὸ εἶδος δέχονται. Τέταρτον, εἰ ἔστι τὸ τέλος ἔσχατον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς. Πέμπτον, εἰ ἐνὸς ἀνθρώπου δυνατὸν εἶναι πλείω ἔσχατα τέλη.

Ἔκτον, εἰ πάντα ὁ ἀνθρώπος πρὸς τὸ ἔσχατον τάττει τέλος. Ἑβδομον, εἰ παντὸς ἀνθρώπου τὸ αὐτὸ ἐστὶν ἔσχατον τέλος. Ὀγδοον, εἰ ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔσχατῳ τέλει καὶ τὰ ἄλλα κίσματα κοινῶναι τῷ ἀνθρώπῳ.

Πρὸς τὸ πρῶτον οὕτω δεῖ προχωρεῖν δόξειεν ἂν μὴ . . . κ. τ. λ. . .

Secundum, utrum hoc sit proprium rationali naturae.

Tertium, utrum actus hominis recipiant speciem a fine.

Quartum, utrum sit aliquis ultimus finis humanae vitae.

Quintum, utrum unius hominis possint esse plures ultimi fines. Sextum, utrum homo ordinet omnia in ultimum finem.

Septimum, utrum idem sit finis ultimus omnium hominum. Octavum, utrum in illo ultimo fine omnes aliae creaturae conveniant.

Articulus I.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod . . . etc. . .

Finis Codicis in fol. 491^r.

Πρὸς τὸ τέταρτον. Πάντα ὁμοίως ἐπίσσι καὶ ἀγαθοῖς καὶ κακοῖς, ὅσον κατ' αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῶν προσκαιρῶν ἀγαθῶν ἢ κακῶν ἀλλ' οὐ καὶ κατὰ τὸ τέλος, οἱ μὲν γὰρ ἀγαθοὶ διὰ τῶν τοιοῦτων ὁδηγοῦνται πρὸς τὴν μακαριότητα, ἀλλ' οὐχὶ καὶ οἱ πονηροί.

Ταῦτα περὶ τῶν ἡθικῶν καθόλου οἰρημένα ἀρκεῖται.

Πεπλήρωται τὸ πρῶτον τοῦ δευτέρου τῶν ἡθικῶν τοῦ Θωμᾶ.

Ad quartum dicendum, quod omnia aequae eveniunt bonis et malis, quantum ad ipsam substantiam bonorum vel malorum temporalium, sed non quantum ad finem; quia boni per hujusmodi mandeducuntur ad beatitudinem, non autem mali.

Et haec de moralibus in communi dicta sufficiant.

3. Ad Cantorem Antiochenum. O vremenu ovoga prijevoda ne možemo ništa pozitivna zaključiti. Sadržan je u Cod. Venet. 147 fol. 1—14^v pod naslovom *Διάληψις περὶ τῶν λόγων τῆς πίστεως ἐκδοθεῖσα παρ' ἀδελφοῦ Θωμᾶ ἐκ τοῦ Ἀκίνου πρὸς ψάλτην Ἀντιοχέα*. Πρόλογος. Incip. Ὁ μακάριος Πέτρος κ. τ. λ. i Cod. 506 fol. 282 iste biblioteke bez naslova. Ovaj prijevod ima i Cod. Vindob. hist. graecus 14. ovako označen: *Κεφάλαια συντεθέντα περὶ τῶν λόγων τῆς πίστεως παρὰ τοῦ μακαρίου Θωμᾶ τοῦ Ἀκίνου πρὸς ἑνα ψάλτην Ἀντιοχέα*. S njime se slaže Cod. 71 venecijanske bibliot. sv. Joana i Pavla: *Κεφάλαια περὶ τῶν λόγων τῆς πίστεως συντεθέντα παρὰ τοῦ σοφωτάτου Θωμᾶ πρὸς ἑνα ψάλτην Ἀντιοχέα*. Ime prevodioca zapisao jedino Cod. Vatican 1093. i 1122. *τοῦ μακαρίου Θωμᾶ κεφάλαια ἰ πρὸς ἑνα ψάλτην Ἀντιοχέα, μετενεχθέντα ἀπὸ τῆς τῶν Λατίνων γλώσσης εἰς τὴν ἐλλάδα παρὰ κυρίου Δημη-*

τριου Κυδώνη. Prema De Rubeis⁷⁶ posvema se slaže s gornjim venecijanskim. S njime se slaže i Cod. XII. Plut. IV. fol. 44—71 Laurentijane u Florenzi: *Διάληψις τῶν λόγων τῆς πίστεως ἐκδοθεῖσα ἰαζὰ Θωμᾶ τοῦ ἐκ τοῦ Ἀρχίνου.*

4. Dimitrija Kydones preveo je i Sermo IV. de festo corporis Christi⁷⁷ što sastavljači Kataloga krivo označuju sa Officium supra corpus Dni. — U Cod. Escorial. ψ IV. 22. fol. 22—24^v. *τοῦ μακαρίου Θωμᾶ τοῦ ντὲ ἀκίνω ἐγκώμιος εἰς τὸ σῶμα τοῦ Κυρίου μετενεχθὲν ἀπὸ τῆς ῥωμαϊκῆς διαλέκτου εἰς τὴν ἐλληνίδα διάλεκτον παρὰ τοῦ φιλοσοφωτάτου καὶ λογιωτάτου κυρίου Δημητρίου τοῦ Κυδώνη.* Isto imade i Cod. 358. fol. 201^v — 203^v sveuč. biblioteke u Breslavi samo bez titula. Na Eskunjalskom rukopisu na fol. 24^v nalazi se prevedena Salve Regina na slijedeći način:

Χαῖρε βασίλισσα τοῦ ἐλέου· ζοή, γλυκύτες καὶ ἐλπίς ἡμῶν χαῖρε. Πρὸς σὲ κράζομεν οἱ ἐξόριστοι υἱοὶ Ἐδᾶς. Πρὸς σὲ ἀναπνέομεν κλαοντες καὶ ὀδνρόμενοι ἐν ταύτῃ τῶν δακρῶν κοιλάδι. Δεῦρο οὖν παράκλητε, ἐκείνους τοὺς σοὺς ἐλεήμονας ὀφθαλμοὺς πρὸ ἡμῶν ἐπίρρεσον καὶ Ἰησοῦν τὸν εὐλογημένον καρπὸν τῆς κοιλίας σου ἡμῖν μετὰ ταύτην τὴν ἐξορίαν δεῖξον. Ὡ ἐπιεικῆς, ὦ συμπαθῆς, ὦ γλυκεῖα παρθένε Μαρία. Πρόσβευε ὑπὲρ ἡμῶν ἁγία Θεοῦ γεννήτρια, ἵνα ἄξιοι γενώμεθα τῶν ἐπαγγελιῶν τοῦ Χριστοῦ.

Salve Regina (mater) misericordiae, vita dulcedo et spes nostra salve. Ad te clamamus exules filii Evae. Ad te suspiramus gementes et flentes in hac lacrimarum valle.

Eja ergo, advocata (nostra) illos tuos misericordes oculos ad nos converte. Et Jesum benedictum fructum ventris tui, nobis post hoc exilium ostende. O clemens, o pia, o dulcis Virgo Maria.

Ora pro nobis, sancta Dei genitrix, ut digni efficiamur promissionibus Christi.

Biblioteka Vatikanska Cod. 60 ima jedan rukopis iz 17 stolj na kome fol. 237 stoji: officio de corpo di XPO l'ho copiato in fretta da certi libri vecchi del Monasterio di Sto Phylareto in Calabria,⁷⁸ za koga nisam mogao ustanoviti, u koliko se slaže sa gore navedenima t. j. u koliko potječe od Kydona.

⁷⁶ l. c. III. c. III.

⁷⁷ Vidi u izdanju od Uccellija Muttinae 1869. pg. 98. A. Touron tvrdi u svojoj knjizi: Vie de S. Thomas d' Aquin Paris 1787., da je Kydones preveo ovaj oficij za Dominikance u Carigradu.

⁷⁸ F. Feron et F. Battaglini: Codices Mss. graeci ottoboniani Bibliothecae Vatic. Roma 1893.

Od djela sv. Tome spomenuti nam još i prijevod njegove *Confessio fidei seu super Symbolum Apostolorum*, u Cod. 14 (A 66 sup.) Laurentiane u 12 poglavlja. Rukopis potječe iz 15 stolj. a veoma je nečitljiv i sastavljen od dviju ruku. Inc: *Πιστεύω εἰς ἕνα Θεόν*· *παρὰ τῶν ἁγίων δώδεκα(α) ἀποστόλων ἐν ἐκθέσει τῆς πίστεως κε(φά- λαια) ἅπαντα γέγραπται*. C. Molinier⁷⁹ je bezrazložno ovaj prijevod pripisao Bernardu de Gaillac († 1298).

6. Od ostalih zapadnih bogoslova prevodio je Kydones sv. Augustina, Anzelma Canterb., Fulgencija, Rikarda Florentina i zapadne liturgije.⁸⁰

Prijevod Augustinovih Soliloquia u Cod. Vatic. gr. 607. fol. 1—56^v potječe od Kydona. *Εὐχαὶ θεωρητικαὶ καὶ ἐρωτικαὶ αἱ καλούμεν ἰ μονόλογοι* (— ἡρμηνεύθησαν δὲ πρὸς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν παρὰ κυρίου Δημητρίου τοῦ Κυδώνη —) τοῦ μακαρίου Ἀγουστίνου ἐπισκόπου Ἰππῶνος. Isti je prijevod sadržan i u narodnoj biblioteci u Ateni⁸¹ Cod. 372 fol. 141 iz 18 stoljeća. Što se tiče pak prijevoda Augustinova djela De Trinitate, on se nalazi potpun u Cod. 828 i 829 bibl. national (ancien fonds grec) u Parisu a pripisuje se Maksimu Planudu,⁸² dok Cod. Vatic. gr. 1115 fol. 83^v—90 ima ulomak o Duhu Sv. pod naslovom: *Δημητρίου τοῦ Κυδώνη ἐρμενεῖα εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶτταν λόγων τοῦ ἁγίου Ἀγουστίνου περὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος*. Međusobnim uspoređenjem valjalo bi ustanoviti nije li ovaj posljednji samo kratki ekscerpt prvoga.

Jedan traktat sv. Fulgencija de Ruspa († 533) u prijevodu Dimitrija Kydona sadrži Cod. Vat. gr. 606 fol. 220—239 pripisujući ga krivo Augustinu: *τοῦ μακαρίου Ἀγουστίνου (!) πρὸς Πέτρον περὶ πίστεως, παρὰ τοῦ Δημητρίου ἐρμηνευθέν*.

Od spisa sv. Anzelma preveo je Kydones na grčki jezik *Cur Deus homo et quomodo homo iustus fiat, de processione s. Spiritus et de Azymis*. Leo Allatius načinio je izvatke iz Cod. Barber. 439 i Cod. Vatic. 1115. i 1122 koji su pohranjeni u Cod. 151 (XXXIX) Bibl. Vallicell. u Rimu.⁸³ Cod. Vatic. 1115 fol. 81—83^v ima naslov: *τοῦ αὐτοῦ (Ἀνσέλμου) περὶ τοῦ δι' ἀζύμων ἢ ἐνζύμων μυστηρίου πρὸς Γαλλεριανὸν Νουεμβέργου ἐπίσκοπον* a Cod. 1122 fol. 170

⁷⁹ U *Revue historique* t. XXV. str. 253.

⁸⁰ Rackl I. c. 25.

⁸¹ *Σακελλίων: Κατάλογος τῶν χειρογράφων τῆς ἐθνικῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος*. Ἀθῆναι 1892 str. 63.

⁸² H. Omont I. c. pg. 155. Tako i Cod. 132 Bibl. Vallicellanae u Rimu. E. Martini: *Catalogo di mss. greci*, Milano 1902. str. 202. Cod. 131 iste biblioteke imade izvatke iz govora Augustinovih u prijevodu Dim. Kydona.

⁸³ E. Martini: *Catal. Graecos. cod. bibl. Vallicell. Milano 1902. str. 217.*

do 194 v. *Ἀνσέλμου ἐπισκόπου Καντουαράας περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος πρὸς τοὺς Γραικοὺς, ἐξελληνισθὲν ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Κυδῶνη.*⁸⁴

Oko god. 1300. napisao je Dominikanac Ricardus Florentinus Confutatio Alcorani, koju je Kydones također preveo. Nalazi se u Cod. Vatic. gr. 1098 B i Cod. 706. Prijevod je izdan u Migne (Patr. gr. 154 1038.—1170.).⁸⁵

Spomenuti nam je još, da je Kydones preveo i dvije liturgije latinske-sadržane u Cod. Vat. gr. 1093. fol. 47—64 v. Prva je Grgura Velikog a druga *ψαλλομένη ἐν τῇ ἑορτῇ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως κατὰ τὸν τρόπον τῶν Λατίνων κατὰ παράδοσιν τοῦ ἁγίου Ἀμβροσίου ἐπισκόπου Μεδιολάνων.*

IV. Izvorna djela Dimitrija Kydona.

I ako je glavna zasluga Dimitrija Kydona u njegovoj velikoj prevodilačkoj djelatnosti, kojom je sakriveno bogatstvo latinske teologije učinio pristupačnim svojim zemljacima, s ne manje udivljenja posmatrati nam i njegovo samostalno stvaranje. Među takvim samostalnim djelima prvo mjesto zauzimalje njegova Apologija sv. Tome Akvinca protiv Nila Kabasile napisana poslije, kako su Summae contra Gentes i theol. bile već prevedene. Sadržana je u Cod. Vindob. theol. gr. 260 fol. 210—268 pod naslovom: *Τοῦ μακαρίτου κυρίου Δημητρίου τοῦ Κυδῶνη κατὰ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Καβασίλα, ἐν οἷς ἐκεῖνος ὡς ᾤθη ἐπελάβετο τοῦ ἁγίου Θωμᾶ τοῦ Ἀγγίνου.* Još je imade Cod. moscov. 245 ($\frac{245}{\text{CCCXCIV}}$), Cod. barocc. 90 fol. 27—62, Cod. 17. Plut. 59 laurent. Cod, 150 Venet. i Cod. 1103 Vatic. fol. 1—52 s malo drukčijim naslovom⁸⁶ nego onaj bečki, koji je nama bio pri ruci. *Τοῦ ὑπερφρυοῦς καὶ σοφωτάτου καὶ ἐν ἀληθείᾳ θείου ἀνδρὸς Δημητρίου τοῦ Κυδῶνη πρὸς τοὺς τοῦ Καβασίλα ἐλέγχους κατὰ τῶν περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος κεφαλαίων τοῦ μακαρίου Θωμᾶ.* Prema saopćenju J. Jorio⁸⁷ nalaze se dvije Apologije u Cod. 678. Vatic. i jedno pismo protiv patrijarke Filoteja. Leo Allatius napravio je izvatke iz Cod. gr. ottob. 60 iz ove apologije a nalaze se s oznakom drugih djela i prijevoda Kydonovih u Cod. 143 (XXIV.) Vallicell. u Rimu.

⁸⁴ H. Lämmer: *Scriptores Graeciae orthodoxae.* Freiburg 1866. pg. XX.

⁸⁵ Krumbacher l. c. 103.

⁸⁶ Rackl. l. c. 26.

⁸⁷ G. Jorio: *L'epistolario di Demetrio Cidone (Studi Italiani di filologia classica IV. pag. 262.*

1. Dimitrije Kydones napisao je svoju Apologiju izazvan prezirnim pisanjem metropolite solunskog Nila Kabasila protiv sv. Tome Akvinca. Pročitavši naime Kabasila sv. Tomu u Kydonošom prijevodu, mislio je, da mu valja jednakom metodom pobiti Tomine dokaze o izlazu Duha sv., primatu itd., pak je napisao: *Ἐκλογία ἐκ τοῦ κατὰ Ἑλλήνων βιβλίου τοῦ φιλοσόφου Θωμᾶ τοῦ Λατίνου, ᾧ ἀντιλέγει ὁ ἀγιώτατος . . . κύρ Νεῖλος ὁ Καρσσίλας* i drugo djelo *τοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου Θωμᾶ τοῦ Λατίνου ὅσον ἀποσημείωσις τοῦ πρώτου τῆς θεολογικῆς αὐτοῦ πραγματείας*. Oba još neobjelodanjena u rukopisu u biblioteci centralnog seminara u Bukureštu Cod. 598 fol. 188 i fol. 268. Možda je s njima u savezu i Cod. Monac. 28 fol. 21—266.

Kabasila je lično više napadao sv. Tomu nego stvarno pobijao njegove dokaze i zato je Kydones ustao na njegovu obranu. Ne mislim, piše on,⁸⁸ da se još lako može naći ruženja, klevete i pakosti od onoga, što se taj čovjek usudio sasuti na Latine. Ja sam na sve ove pogrde, dok su bile uperene općenito na njih, šutio, znajući, da ih među Latinima imade mnogo, koji bi se postarali da ga pobiju, čim bi o tome začuli. Ali sad je sa svom svojom žestinom napao i blaženoga Tomu i prezreo njegovu teološku mudrost, znanost i svetost, kao kakav oholi atleta, koji ne drži mnogo do toga ako se pobjedonosno bori sa jakim, nego želi, da najodličnije svlada, da se tako porazom najodličnijih protivnika u pravom svijetlu ukaže vlastita jakost. Premda mi je, nastavlja Kydones, i on (Kabasila) prijatelj te djelomice i njemu imam zahvaliti, što iznosim i u ovom spisu, jer sam u mladosti od njega učio i usvojio početno znanje . . . no prijatelj mi i Toma . . . Ja sam se prije okoristio djelima Tominim

⁸⁸ Cod. 260. fol. 210r . . . *Ὁ δὲ γὰρ οἶμαι τις εὐροὶ ῥαδίως λοιδορίας ἢ βλασφημίας, ἢ ὕβρεως εἶδος, ὅπερ ὄκησεν ἀποροῦμαι κατ' ἐκείνων ἀνήρ. Ἐγὼ δὲ μέχρι μὲν οὗτος κοινῇ κατὰ πάντων ἐφέρετο, σιγῇ καὶ ἀδότης τῶν βλασφημιῶν ἠκούσθη πολλοὺς ὄντας παρὰ Λατίνοις εἰδώς, οἷς ἀκούσασαι τῆς ἀντιλογίας μελήσειν . . . ἐπειδὴ καὶ τῷ μακαρίῳ Θωμᾷ τῇ βίᾳ τῆς ῥύμης φερόμενος ἐπεπήδησε καὶ τῆς ἐκείνου περὶ τὰ θεῖα σοφίας καὶ ἀκριβείας καὶ ἀγιότητος καταφρόνησε ὡσεὶ τις ἐφ' (fol. 210v) ἐναντῷ μέγα φρονοῖτο ἀθλητῆς, οὐ λαμπρόν τι νομίζει εἰ πρὸς τοὺς τυχόντας ἀγωνισάμενος στεφανοῖτο ἀλλ' ἀξίων καὶ τοῖς ἀρίστοις συμπλέκεσθαι . . . κ. τ. λ. Φίλος μὲν γὰρ οὗτος, φίλος δὲ καὶ Θωμᾶς καὶ σοφοὶ μὲν ἄμφω . . . ἄλλως τε καὶ ὡν ἔχω τούτων λόγων, κακίῳ τοῦ μέρους χάριν ὀφείλοντα ὡς ἂν ἐν νεότητι παρ' ἐκείνου δεξάμενον τὰ τῆς ἡλικίας ταύτης μαθήματα . . . (fol. 211 r) . . . Ἐγὼ τε γὰρ πρότερος τῶν Θωμᾶ λόγων ἀπῆλυσσα καὶ οὗτος ὕστερον ἐμοὶ χρησάμενος ἐμμηρεῖ, οὐκ ὀλίγα τῆς σοφίας καὶ θεολογίας παρέσπασε, καὶ τό γε περὶ τῶν σεμνοτέρων λόγων ἀποσοῦν δοκεῖν ἡ καὶ διαλέγεσθαι ταῖς παρ' ἐκείνου μεθόδοις, δίκαιος ἂν εἴη λογιζέσθαι, εἴ γε δοκεῖν ἀχάριστος οὐκ ἐθέλει (fol. 212). Διὰ ταῦτα τὸν παρόντα λόγον ἀναγκαῖον ἐμαυτῷ γενέσθαι φημὶ ἔκτισίν τε ὄντα τῶν ἐπιτηγμένων μοι παρὰ τοῦ καλοῦ διδασκάλου . . . καὶ ἅμα καὶ τῷ κοινῷ τῆς πόλεως ὄφελος ἐσόμενον μαθοῦσι μηδὲν ἰσχυρὸν τοῖς κατὰ τοῦ Θωμᾶ λόγοις ἐνεῖναι . . . κ. τ. λ. Rukopis je njustimice vrlo nečistljiv i iskvaren.*

a moj protivnik upotrijebio je moje prijevode i ne malo uzeo od njegove mudrosti i teologije. Ne bi smio zaboraviti, da se njegov ugled, što ga uživa u teološkim stvarima i inače, da se njegova razlaganja osnivaju na metodi, koju je preuzeo od Tome, ako ne će, da se pokaže nezahvalnim . . . . I s toga razloga (t. j. iz zahvalnosti) kažem, da je bilo potrebno sastaviti ovu apologiju kao uzvrat za ono, što sam primio od moga dobrog učitelja . . . . Ona će biti i od koristi za opće dobro, za one, koji će uvidjeti, da nikakve sile nemaju dokazi izneseni protiv Tome.

Uistinu je ovaj Kydonov spis prava apologija bez ikakve primjese uvredljive polemike. Gdje pak prelazi u polemiku, čini to samo zato, da se polemikom posluži kao sredstvom svake pozitivne apologetike. Više puta navodi dokaze sa smješkom na ustima, da im tako poda jaču i sočniju moć a nipošto da svoga protivnika jednostavno ismije ili izvrgne ruglu, kako to čini njegov protivnik Kabasila. Francuzi imaju za ovo posljednje izraz: *c'est le ridicule qui tue*. Okvir ove rasprave ne dopušta, da se detaljnije pozabavimo ovom Apologijom. Ona bi od svih Kydonovih djela najprije zavrijedila, da se štampa.

Na ovu Apologiju odgovorio je Kabasilin prijatelj Dimitrije Chrysoloras jednim dijalogom pod naslovom: *Διάλογος ἀνα ρητικός, ὃν ἔγραψε Δημήτριος ὁ Κυδώνης κατὰ τοῦ μακαρίου Θεσσαλονίκης Νείλου τοῦ Καβάσιλα*. U njemu dolaze lica: *Θωμᾶς, Νείλος, Ἁυδώνη* i *Χρυσολοῦς*.⁸⁹

2. S Kydonovom Apologijom protiv Nila Kabasile u savezu je i njegovo samostalno djelo *Σύγγραμμα τοῦ μακαρίτου κυρίου Δημητρίου τοῦ Κυδώνη περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ ἁγίου πνεύματος πρὸς τινὰ τῶν φίλων ἐρόμενον περὶ τούτου* u Cod. Vindob. theol. gr. 260 fol. 1—210. Sadržaje 41 poglavlje, od kojih je najinteresantniji 18, 24—40., u kojima se vidi upliv skolastičke filozofije i navod lat. crkvenih pisaca.⁹⁰ I na ovo je odgovorio spomenuti Chrysoloras.⁹¹

3. Među Asketička djela spada spis: *De contemptenda morte oratio*.⁹² U njemu se zapaža velik upliv Platonove filozofije, napose djela Phaedra, Gorgije i Phaedona. Ne treba naime zaboraviti, da je Kydones bio pristaša platonskoga pravca bizantinske filozofije

⁸⁹ Tafrafi l. c. str. 158. pripisuje ovaj dialog Kydonu.

⁹⁰ Jedan spis *Περὶ τῆς ἐκπορεύσεως* izdan u Migne Patr. gr. 154. col. 864—957.

⁹¹ Tit. *Δημητρ. τοῦ Χρυσολοῦα κατὰ Λατίνων λόγος συνοπτικὸς ἀφ' ὧν ἐποίησε Νείλος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης*. Sравни Migne P. G. 149 col. 683

⁹² Izdao H. Deckelmann. Leipzig 1901.

onoga doba⁹³ i on se cijeloga svoga vijeka njome zanimao,⁹⁴ no on je taj spis protkao i mislima uzetim iz sv. Tome n. pr. u gl. XV. De contemnenda morte⁹⁵ cijenila se u velike na zapadu pa je bila više puta izdavana i već za rana pače na francuski prevedena.⁹⁶

4. Od drugih teoloških Kydonovih rasprava ne smijemo mimoići *Λόγος εἰς τὸν εὐαγγελισμόν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου* u Cod. 90. Barocc. fol. 102—131. Cod. theol. gr. Vindob. 242 i Cod. 1213. biblioteke nacion. u Parisu. Prema ovome posljednjem napisao je M. Jugie jedan izvrstan referat o nauci Dim. Kydona o Bezgrješnom Začeću u časopisu Echos d' Orient.⁹⁷ Kako Kydones ovdje raspravlja o djelu Utjelovljenja i otkupljenja, nesumnjivo je, da je imao pred očima treći dio Summe theol. u kojoj sv. Toma obrađuje isti predmet. Ovo nam daje povoda naslućivati, da je Kydones imao na umu da prevede i ovaj dio Summe, dapače naći je i fragmenata ovoga prijevoda. Tako Cod. theol. gr. Vindob. 204⁹⁸ imade: *Θωμᾶ Ἀγχίνου λόγοι περὶ τῆς θείας σαρκώσεως* isto i Cod. 90. fol. 144—149 gdje su najprije postavljene *ἀντιθέσεις κατὰ τῆς θείας σαρκώσεως* a onda dolaze *λύσεις*.⁹⁹

5. Među homilije spadaju u Cod. Barocc. 90 fol. 63—102 *τοῦ αὐτοῦ Δημητρίου τοῦ Κυδώνη λόγος εἰς τὸν ἅγιον Λαυρέντιον*, propovijed na sv. Laurencija i fol. 131—144 propovijed de duabus Christi naturis s ovim završetkom *τοῦ καλοῦ βίου τὰς ἀμοιβὰς, δι αὐτῷ πρόκειται πᾶσα δόξα, τιμὴ καὶ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.*

6. Fabricius¹⁰⁰ je tvrdio, da je Kydones napisao Liber de vita, doctrina et miraculis Thomae Aquinatis. Njegovu je tvrdnju ponovio i Migne,¹⁰¹ ali nijedan ne kaže ništa poblizhe o tome. Jedan takav spis imala bi Biblioteca nazionale u Napulju Cod. II. c. 30 u fol. 38—40. pod naslovom *Βίος τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν καὶ διδασκάλου Θωμᾶ τοῦ ἀπὸ Ἀκουίνου*. Kodeks je iz 18. stolj. i napisan po nekom Dominiku Regollettu na zapovijed pape

⁹³ Catoire: Philosophie byzant. et philosophie scolastique. Echos d' Orient 1909. str. 196.

⁹⁴ E. Legrand: Lettres de l'empereur Manuel Paléologue publiées d'après trois mss. Paris 1893. str. 3, 14.

⁹⁵ Puni naslov glasi: *Τὸ ἄσφατάτου καὶ λογιωτάτου κρο. Δημητρίου τοῦ Κυδώνη λόγος, ὅπως ἄλογον τὸ τοῦ θανάτου δέος ἀποδεικνύων*. Prema Cod. monac. 392.

⁹⁶ Salaville u Echos d' Orient 1923. br. 1.

⁹⁷ Echos d' Orient X\II (1914.) str. 97—106.

⁹⁸ Lambeccius: Commentaria de Bibl. Caes. lib. V, col. 266.

⁹⁹ A. O. Coxe: Catalogi Cod. mss. Bibl. bodleianae I. Oxford 1853. col. 155.

¹⁰⁰ Fabricius: Bibl. graeca t. XI. pg. 398.

¹⁰¹ Migne P. G. 154. col. 831.

Klementa XI. (1700.—1721.).¹⁰² Regollettus je naime imao da sredi grčki menologij pa veli, kako se vrlo začudio, kad je u njemu našao i latinske svece među njima i Tomu Akvinca. On je ostavio u glavnom sve, kako je našao samo je pridodao neke stvarce, od manje važnosti. Iz navoda Regollettovih ne može se saznati, tko su bili autori pojedinih vitâ u menologiju, pa tako niti, da li je ovaj *Bios* napisao Dimitrije Kydones.

7. Spomenuti nam je još i veoma obilnu te za prosuđivanje onovremenih događaja važnu Kydonovu Korespondenciju. Više od četiri stotine neizdanih njegovih listova svjedoči, da je bio u intenzivnom saobraćaju s najuglednijim ličnostima onoga vremena. Tako sa Nikol. Kabasilom,¹⁰³ carem Manuelom,¹⁰⁴ monahom Joasafom (carem Kantakuzenom),¹⁰⁵ bratom Prochorom¹⁰⁶ itd. Oni su dragocijeni prilog bizantinskoj crkvenoj kao i profanoj historiji.¹⁰⁷

Da završimo. Ličnost Dimitrija Kydona, jednoga od najplodnijih i najtalentiranijih ne samo esejista¹⁰⁸ vladavine Paleologa nego i dubokih grčkih teologa XIV. stoljeća nije ostala bez upliva na kasniji teološki razvitak u Bizantu. Njegova djela rado su se čitala, a iz njegovih prijevoda činili se izvatici — epitome.¹⁰⁹ Teološki nazori zapadnih velikana o nekim dogmatskim pitanjima prokrčili si zaslugom Kydonovom put i u grčku crkvu. Tako na pr. nazori Anzelmovi izraženi u djelu *Cur Deus homo*.¹¹⁰ Zahvalan bi bio predmet posebne studije slijediti ovaj upliv u detalje. No ličnost i rad ovoga muža privlačiva je posebno za naše doba, kad Glava Crkve Kristove nauku Anđeoskoga doktora stavlja za temelj, na kome ima da počiva zgrada preporođene kršćanske znanosti i kulture uopće. Prije šesto godina pošao je i Dimitrije Kydones istim putem te po Tomi htio preporoditi grčku crkvu. Ako su i burna vremena omela njegovo nastojanje, ipak nisu iz historije mogla izbrisati njegovo ime. On nam je i danas živi kaži put, kuda treba u pitanju zblizenja Istoka i Zapada poći.

¹⁰² H. Delchaye: *Catalogus codicum hagiographicorum graecorum biblioth. Neapolit.* I *Analecta Bollandiana* t. XXI (1902.) pg. 394.

¹⁰³ Cod. Paris 1213. *Bibl. nation.* fol. 387.—415. v

¹⁰⁴ Cod. Vindob. theol. gr. e60 fol. 268 v—271 četiri na broju.

¹⁰⁵ Cod. Vatic. 101, 678; Cod. 1086, 410, 481.

¹⁰⁶ Cod. Paris 1213. fol. 403.

¹⁰⁷ Gius. Jorio: *d'Epistolario di Dem. Cidone* (*Studi Italiani di Filol. Classica* IV (1896.) pg. 277 ss.

¹⁰⁸ rumbacher l. c. 487.

¹⁰⁹ Cod. 148 Bial. S. Marci fol. 525 *Ἐπιτομή τῶν εἰρημένων Θεωμᾶ τοῦ σοφωτάτου τῶν Λατίνων διδασκάλου, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν δευτέρων τῆς τῶν ἡθικῶν διγλαδῆ πραγματείας αὐτοῦ.*

¹¹⁰ W. Gass: *Die Mystik des Nik. Cabasilas.* Leipzig. 1899. str. 78. ss.